

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران

بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری بر بهبود بخشی مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان

دکتر محمد نریمانی*، دکتر اسماعیل بیابانگرد**، و سوران رجبی***

تاریخ دریافت: ۸۵/۳/۲۷ تجدید نظر: ۸۵/۴/۲۰ پذیرش نهایی: ۸۵/۵/۲۲

چکیده

هدف: این پژوهش به بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری بر مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس کودکان نارساخوان در دبستانهای منطقه ۱ آموزش و پرورش شهرستان اردبیل پرداخته است. **روش:** نمونه پژوهش ۳۱ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر ۱۳ ساله نارساخوان در پایه پنجم ابتدایی مدارس دولتی در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ بودند که پس از دو مرحله نمونه‌گیری، به روش تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای و اجرای مصاحبه با معلم، والدین و کودک و با استفاده از فرم مخصوص بررسی وضعیت کودک از لحاظ خواندن انتخاب شدند (۱۶ نفر گروه آزمایش و ۱۵ نفر گروه کنترل). در مرحله بعدی پیش‌آزمون از دو گروه با استفاده از آزمون مهارت‌های اجتماعی استنفز (SBA) و آزمون عزت نفس کوپراسمیت (SEI) گرفته شد. سپس گروه آزمایش به مدت ده جلسه گروهی تحت درمان روان‌نمایشگری قرار گرفتند و در پایان مجدداً پس‌آزمون بر روی دو گروه انجام گرفت. **یافته‌ها:** تحلیل و مقایسه اطلاعات به دست آمده از تفاضل پیش‌آزمون - پس‌آزمون نشان داد که اجرای روان‌نمایشگری مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد. همچنین تحلیل زیرمقیاس‌های آزمون مهارت‌های اجتماعی نتایج مطالعه نشان داد که اجرای روان‌نمایشگری بر مهارت‌های میان‌فردی و رفتارهای مربوط به کار که از ابعاد آزمون مهارت‌های اجتماعی هستند، اثر معنادار دارد، اما در رابطه با اثر روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به خود و رفتارهای مربوط به محیط، نتیجه معناداری به دست نیامد. **نتیجه‌گیری:** برای افزایش مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان می‌توان از فنون روان‌نمایشگری استفاده کرد.

واژه‌های کلیدی: روان‌نمایشگری-مهارت‌های اجتماعی-عزت نفس-نارساخوان

* دانشیار دانشگاه محقق اردبیلی (Email: Narimani@uma.ac.ir)

** استادیار دانشگاه علامه طباطبائی

*** کارشناس ارشد روان‌شناسی

مقدمه

نارساخوانی^۱ را مشکل پایدار یادگیری خواندن و خودکار شدن آن در کودکانی تعریف می‌کنند که دچار عقب ماندگی شدید یا نارسایی حسی نیستند ولی توانایی خواندن در آنها به طور معناداری پایین‌تر از حد توانایی آنها در زمینه‌های دیگر است (دادستان، ۱۳۷۹). ناتوانی در خواندن مهم‌ترین عامل عدم موفقیت در مدرسه دانسته شده است. به‌طوری که بیش از ۲۵ درصد ناکامیهای کودکان در مدارس ابتدایی، از اختلالات خواندن سرچشمه می‌گیرد (نریمانی و آقاجانی، ۱۳۸۳). تعداد زیادی از معلمان وقتی را که صرف آموزش خواندن می‌کنند، بیش از مدتی است که صرف آموزش دروس دیگر می‌کنند (کرک، ۱۹۷۵ به نقل از هالاهان و کافمن، ترجمه جوادیان، ۱۳۸۱). این اختلال هنوز هم در حال حاضر، مورد بحث است. این بحثها در عین حال، درباره تعریف دقیق اختلال، تعیین نشانه‌شناسی منسجم، تجزیه و تحلیل عوامل علت شناختی، فراهم کردن روشهای تشخیص و انتخاب روشهای مؤثر درمانگری مطرح‌اند (دادستان، ۱۳۷۹).

دانش‌آموزان نارساخوان که در ترکیب با یک کلاس عادی درس می‌خوانند بیشتر از همسالان سالم خود مورد طرد و انزوا قرار می‌گیرند (فاکس^۲، ۱۹۸۹؛ رابرتس و زوبریک^۳، ۱۹۹۳ به نقل از گورمن^۴، ۲۰۰۱ ترجمه نریمانی و نورانی دگرماندوق، ۱۳۸۲). برخی معتقدند که دانش‌آموزان مبتلا به اختلالات یادگیری، در کلاس، پرخاشگری و بدرفتاری بیشتری را نمایش می‌دهند (کرنوال و بودن^۵، ۱۹۹۲) که این مسئله به طرد آنها منجر می‌شود. امکان دیگر این است که دانش‌آموزان مبتلا به اختلالات یادگیری نسبت به همسالان خود، صلاحیت اجتماعی کمتری را نشان می‌دهند (هیبرت، وانگ و هانتر^۶، ۱۹۸۲؛ ساپورنی^۷، ۱۹۹۴). بعضی از مدارک و شواهد بیان می‌کنند که کودکان مبتلا به اختلالات یادگیری در رمزگشایی نشانه‌های ظریف غیرکلامی اجتماعی مانند بیانات چهره دارای مشکل هستند (لاگرسا^۸، ۱۹۸۱). همچنین کودکان دارای اختلالات یادگیری، خواهان انجام و ارتکاب اعمال ضد اجتماعی هستند (برایان، ۱۹۸۲ به نقل از هالاهان و کافمن، ترجمه جوادیان، ۱۳۸۱). آنها اغلب در درک ارزشهای اجتماعی با اشکال مواجه می‌شوند و احساسات و عواطف دیگران را سوء تعبیر می‌کنند. این دانش‌آموزان در فهم نظرات دیگران دچار مشکلاتی هستند. محققان معتقدند که چنین کاری تعجب‌آور نیست، زیرا خود را به‌جای دیگران قرار دادن، مهارت شناختی و عاطفی پیچیده‌ای است که از عهده این کودکان بر نمی‌آید (برایان، ۱۹۸۶ به نقل از هالاهان و کافمن ترجمه جوادیان، ۱۳۸۱). کودک

مبتلا به اختلالات یادگیری به علت اینکه در گوش دادن و سخن گفتن، هنگام ارتباط با دیگران دچار مشکلاتی است، ممکن است از نظر روابط اجتماعی با مسائلی مواجه شود؛ و همچنین در بین کودکان مبتلا به اختلالات یادگیری، آن دسته که عزت نفس^۹ پایینی دارند، نسبت به کودکانی که دارای عزت نفس مناسبی هستند، از لحاظ تحصیلی عملکرد بدتری دارند (کلوموک و کسدن^{۱۰}، ۱۹۹۴). عزت نفس بسیار پایین و خودپنداره ضعیف، ممکن است کودکان را از ارزیابی عینی استعدادها و مهارتهای خود باز دارد؛ زیرا دیدگاه منفی که از خود دارند، تبدیل به عینکی می‌شود که همه اطلاعات را از پشت آن می‌بینند. عزت نفس پایین، همچنین مؤلفه بزرگی در دور معیوب عملکرد ضعیف است. یک توضیح در این مورد آن است که تأثیر عزت نفس در مقایسه با تأثیر توانایی عقلانی کلی کودکان بر پاسخ آنها به تلاشهای ترمیمی، بیشتر است (کرشمر^{۱۱}، ۱۹۹۰). به‌ویژه احتمال زیادی وجود دارد که میانجیگری مجدد برای کودکان مبتلا به اختلال یادگیری شنیداری-زبانی که خودانگاره مثبتی دارند، سودمند واقع شود (کرشمر، ۱۹۹۰). علاوه بر این داشتن عزت نفس بالا در حوزه‌های غیر تحصیلی ممکن است برای مشکلات تحصیلی حتی در بین کودکان مبتلا به اختلالات یادگیری در حکم حفاظ عمل کند، در حالی که داشتن عزت نفس کلی ضعیف یا نابسندگی در هر دو حوزه تحصیلی و غیر تحصیلی می‌تواند مانع پیشرفت شود. با توجه به مطالب بیان شده در بالا می‌توان گفت که دانش‌آموزان نارساخوان از عزت نفس و مهارتهای اجتماعی پایینی برخوردارند.

روان‌نمایشگری روشی است که به شخص کمک می‌کند تا ابعاد روان‌شناختی مسئله‌اش را کشف کند؛ بدین ترتیب فرد با به نمایش در آوردن آنها و نه فقط از راه گفت‌وگو به بازنگری مشکل خود می‌پردازد (بلاتنر، ۱۹۹۶ ترجمه حق شناس و اشکانی، ۱۳۸۳). روان‌نمایشگری^{۱۲} و اجزای وابسته به آن همچون سوسیودرام^{۱۳} و اجرای نقش و سوسیومتری را جاکوب ال مورنو^{۱۴} در حدود سال ۱۹۳۰ ابداع کرد (بلاتنر^{۱۵}، ۱۹۹۶ به نقل از حق شناس و اشکانی، ۱۳۸۳).

آسیب‌شناسی روانی و سلامتی بر مبنای سه عنصر هیجان، تفکر، و رفتار بنا شده است که روش روان‌نمایشگری در هر حیطه‌ای که نیاز به آشکار سازی ابعاد روان‌شناختی مسئله‌ای مطرح باشد، به کار می‌رود؛ به عبارت دیگر روان‌نمایشگری می‌تواند بر هر یک یا همه قلمروهای رفتاری، هیجانی، افکار، و روابط بین فردی با توجه به آنچه که درمان‌جویان نیاز به تجربه کردن دارند، متمرکز شود (بلاتنر، ۲۰۰۳).

در شرایط درمان گروهی، ادراکهای مخدوش، نارسایی ارتباطی، پاسخهای عاطفی نارسا، رفتارهای کلیشه‌ای، عملهای تکانشی و از خود بیگانگی بررسی و تغییر داده می‌شوند (کوری و همکاران، ۱۹۹۴ ترجمه ثنایی، ۱۳۷۷). روان‌نمایشگری یکی از انواع گروه درمانیها است. با این همه، عاملی در روان‌نمایشگری نهفته است که سبب شده این روش، از روشهای معمول گروه درمانی فراتر رود و واقعیتی از نوع دیگر بیافریند. عاملی که موجب غنای روان‌نمایشگری شده و در نتیجه گسترش کارایی آن را فراهم آورده «هنر» است. واقعیت نهفته در این پدیده از چنان ژرفایی برخوردار است که از بطن آن روشی پدید آمده که روان‌نمایشگری یا تجربه زیبایی آزادی نام گرفته است. این روش به بیماران فاقد مهارتهای اجتماعی کمک می‌کند تا خودی نشان دهند و تواناییهای اجتماعی خود را بهبود بخشند (فتحی، ۱۳۸۰). در بررسی لینچ و چوسا (۱۹۹۶ به نقل از رفاهی، ۱۳۸۰) برنامه‌ای با عنوان «هنرهای بسیار ویژه»^{۱۶} اجرا شد که در آن افراد با ناتوانیها اجازه داشتند که در قالب فعالیتهایی نظیر رقص، هنر، نمایش و موسیقی با افراد عادی تعامل داشته باشند. این بررسی میزان بهبود در عزت نفس و رفتار و فعالیت اجتماعی را پس از مشارکت در برنامه، اندازه‌گیری کرد. ۹۲ درصد آزمودنیها پیشرفت قابل ملاحظه‌ای را در عزت نفس خود به علت شرکت در این برنامه، گزارش کردند. تغییر اجتماعی و رفتاری چشمگیری نیز در اکثر شرکت‌کنندگان مشاهده شد. هامامسی^{۱۷} (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای تأثیر متقابل روان‌نمایشگری و درمان شناختی رفتاری را بر کاهش تحریفات شناختی مرتبط با روابط بین فردی بررسی کرد. ۲۴ نفر دانش‌آموز در این مطالعه شرکت داشتند. نتایج نشان داد که جلسات درمانی، تحریفات شناختی گروه آزمایشی را کاهش داده است؛ یعنی در متغیرهای اجتناب از صمیمیت، انتظارات غیر منطقی در روابط و ذهن خوانی^{۱۸} کاهش دیده شد.

بوری، تردویل، کومار^{۱۹} (۲۰۰۱) در مطالعه‌ای تأثیرات شرکت در دوره‌های گروهی را ارزشیابی کردند که در آن به تعامل روان‌نمایشگری و روشهای شناختی رفتاری بر روی میزان تغییرات شرکت‌کنندگان ($N=40$) در باورهای بنیادی، افکار اتوماتیک، خلق و کاهش افسردگی مورد استفاده قرار گرفت. نتایج این مطالعه نشان داد که میانگین نمرات افراد در سه هفته اول و سه هفته بعدی با استفاده از پرسشنامه افسردگی بک (BDI-II) تفاوت معنی‌داری نداشت. مایکل^{۲۰} (۲۰۰۰) نشان داد که روشهای روان‌نمایشگری می‌تواند برای کاهش افکاری که موجب برانگیختگی رفتارهای خشن می‌شوند، مورد استفاده قرار گیرند. یارمحمدیان و کمالی (۱۳۷۶) در پژوهشی با عنوان بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری به روش پانتومیم در الگوگیری مهارتهای

اجتماعی در کودکان پیش‌دبستانی (۵-۶ ساله) که شامل دو گروه آزمایش (۲۸ نفر) و کنترل (۲۶ نفر) بود، به این نتیجه دست یافتند که اجرا و تماشای پانتومیم، در برخی مهارت‌های فرعی مانند لبخند زدن، دعوت کردن دیگران و غیره تأثیر دارد.

حتی یکی از موارد کاربرد روان‌نمایشگری استفاده از آن در دوره ابتدایی و متوسطه است به طوری که بعضی از پژوهشگران معتقدند اگر در موضوعات درسی، تأثیرهای خلاق، موقعیت‌های خاص (اعتیاد، تعارض‌های والدین و فرزندان، اختلاف نژاد و غیره)، تعلیمات ویژه و آموزش عواطف (افزایش مهارت در تطبیق با شرایط و درک بیشتر احساسات طرف مقابل در روابط بین افراد) در مدارس به شکل مناسب و با مهارت به کار گرفته شود، بسیار مفید خواهد بود (بلاتنر، ۱۹۹۶، ترجمه حق شناس و اشکانی، ۱۳۸۳). همیشه استفاده از روان‌نمایشگری در طول نوجوانی بر روی اختلالات یادگیری به نتایج مؤثری منتهی شده است (آزوریاگرا، ۱۹۸۰ به نقل از دادستان، ۱۳۷۹).

با توجه به مطالعات معدودی که در مورد کارآمدی روان‌نمایشگری در کودکان نارسانا خوان، چه در داخل و چه در خارج از کشورمان صورت گرفته است (به‌طور مثال؛ مایکل، ۲۰۰۰؛ بوری و همکاران، ۲۰۰۱؛ هامامسی، ۲۰۰۲؛ سرداری پور، ۱۳۷۷ و رجبی، ۱۳۸۴) بنابراین پژوهشگران در صدد بوده‌اند تا تعدادی از فنون روان‌نمایشگری را ضمن بیان، به اجرا درآورند و تغییرات رفتار هدف یعنی مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس را در این دانش‌آموزان بررسی کنند. هدف اصلی پژوهش حاضر عبارت از بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری بر مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان نارسانا خوان بوده است. با توجه به سوابق پژوهشی موجود و برای رسیدن به هدف مذکور، فرضیه‌های زیر تدوین شدند:

۱. روان‌نمایشگری بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان نارسانا خوان مؤثر است.
۲. روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به خود دانش‌آموزان نارسانا خوان مؤثر است.
۳. روان‌نمایشگری بر رفتارهای میان‌فردی دانش‌آموزان نارسانا خوان مؤثر است.
۴. روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به کار دانش‌آموزان نارسانا خوان مؤثر است.
۵. روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به محیط دانش‌آموزان نارسانا خوان مؤثر است.
۶. روان‌نمایشگری بر عزت نفس دانش‌آموزان نارسانا خوان مؤثر است.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش را همه دانش‌آموزان دختر و پسر پایه پنجم ابتدایی مدارس دولتی ناحیه ۱ شهرستان اردبیل در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ تشکیل داده بودند که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای از بین دانش‌آموزان این منطقه، تعداد ۵۰۰ نفر انتخاب و برای اجرای مصاحبه و آزمون خواندن دعوت شدند. از تعداد دانش‌آموزان دعوت شده ۴۰۹ نفر در جلسه شرکت کردند. پس از اجرای مصاحبه و تکمیل فرم مخصوص، تعداد ۴۱ نفر که نارساخوان بودند، تشخیص داده شدند (با فاصله سنی بین ۱۱ تا ۱۴ سال و انحراف استاندارد ۲/۲) و پس از همتاسازی بر اساس نمره آزمون مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس، دانش‌آموزان نارساخوان به شیوه جایگزینی تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل قرار گرفتند. گروه آزمایش ۱۶ نفر و گروه کنترل ۱۵ نفر بودند. لازم به ذکر است که دانش‌آموزان شرکت‌کننده در پژوهش حاضر، در فاصله سنی ۱۲ تا ۱۴ سال و با میانگین ۱۳/۳۳ قرار داشتند.

ابزار

اولین ابزار جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر، آزمون خواندن و مصاحبه تشخیصی بر اساس ملاک‌های DSM IV بوده است. آزمون خواندن در مطالعه نریمانی و رجبی (۱۳۸۴) را پنج نفر از معلمان پایه پنجم تهیه کرده‌اند و پایایی این آزمون با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۳ گزارش شده است که در حد مطلوب است. همچنین برای تعیین اعتبار محتوای مصاحبه تشخیصی نیز، همزمان فرم‌های مصاحبه به سه نفر از استادان دانشگاه داده شد که مورد تأیید آنان قرار گرفت.

دومین ابزار سنجش مقیاس مهارت‌های اجتماعی بوده است که در دو نوبت پیش‌آزمون و پس‌آزمون به صورت انفرادی و از طریق مشاهده رفتارهای فرد توسط معلم اجرا شد. این مقیاس شامل ۸۹ مورد مهارت اجتماعی مناسب برای تدریس و مندرج در برنامه درسی کلاس است که در چهار سطح «رفتار در محیط آموزشی، رفتار با دیگران، رفتار مربوط به خود، و رفتار مربوط به کار» مورد بررسی قرار می‌گیرد (استفنز، ۱۹۷۸ به نقل از تلخابی، ۱۳۸۱). این فهرست را معلم مطلع یا ناظر کلاسی پر کرد. گویه‌های این مقیاس دارای پنج گزینه همیشه، اغلب، گاهی، به‌ندرت، و هیچ‌گاه است. همه گویه‌ها بر اساس مقادیر «۴»، «۳»، «۲»، «۱»، «۰» نمره‌گذاری

می‌شوند. فرم ارزیابی رفتار اجتماعی استنفنز (۱۹۸۰) از طریق فرایندهای اجتماعی اعتبار یافته است (کارتلج و میلبرن، ۱۹۸۶، ترجمه نظری نژاد، ۱۳۷۲) و اعتبار و اطمینان آنها مسجل شده است (استنفنز، ۱۹۸۱، گرشام و البوت، ۱۹۸۴ به نقل از کارتلج و میلبرن، ۱۹۸۶ ترجمه نظری نژاد، ۱۳۷۲). همچنین با استفاده از شیوه تحلیل عاملی، روایی سازه آزمون مشخص شده است. برای تعیین همسانی درونی آزمونها (اعتبار) نیز از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که میزان آن در فرم نهایی ۰/۹۴ به دست آمد (تلخایی، ۱۳۸۱). در پژوهش حاضر، برای سنجش همسانی درونی آزمون مهارت‌های اجتماعی استنفنز^{۲۱} از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. بر اساس نتایج حاصله، ضرایب آلفا برای کل نمونه ۰/۹۳ به دست آمد که در حد مطلوب است.

سومین ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت^{۲۲} است که آن را کوپر اسمیت در سال ۱۹۶۷ ساخته است (رجبی، ۱۳۸۳). انجام این آزمون در دو نوبت پیش‌آزمون و پس‌آزمون به صورت گروهی اجرا شد. این مقیاس ۵۸ سؤال دارد. ۵۰ بخش آن عزت نفس را می‌سنجد و ۸ بخش آن دروغ‌سنج یا مقیاس اعتبار این آزمون را تشکیل می‌دهد. نمره‌گذاری به صورت صفر و یک صورت می‌گیرد. ضریب بازآزمایی این آزمون ۰/۸۸ گزارش شده است. مطالعات انجام شده در ایران ضرایب پایایی و اعتبار آن را رضایت‌بخش ذکر کرده‌اند (نیسی، ۱۳۵۸). به نظر بیابانگرد (۱۳۷۳) آزمون عزت نفس کوپر اسمیت از اعتبار و روایی بالایی برخوردار است. این آزمون برای دانشجویان انگلیسی و عرب در دانشگاه عربستان سعودی نیز نرم‌گیری شده و امتیاز بین‌فرهنگی دارد. در پژوهش حاضر پایایی این آزمون با استفاده از روشهای تنصیف، آلفای کرونباخ و گاتمن به دست آمد که ضرایب این آزمون به ترتیب، $r = 0/85$ ، $r = 0/87$ ، و $r = 0/80$ است.

روش

روش تحقیق نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون پس‌آزمون با گروه کنترل بوده است. در چنین پژوهش‌هایی پژوهشگر به دنبال تعیین روابط تابعی بین متغیرهای پژوهش از طریق اعمال متغیر مستقل و کنترل عوامل مشتبه‌کننده و مزاحم، در پژوهش است (دلور، ۱۳۸۳). در پژوهش حاضر در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روشهای آماری چون ضرایب آلفای کرونباخ، روش دونیمه کردن و گاتمن و آزمون t برای مقایسه میانگین گروههای مستقل و همبسته استفاده شده است.

کار با افراد گروه آزمایش به صورت گروهی به مدت ۵ هفته متوالی و هر هفته دو جلسه طبق برنامه تنظیمی ادامه یافت. در مطالعه حاضر با توجه به محدودیت اعمال شده از طرف مدارس و همچنین به دلیل افزایش اثربخشی روان‌نمایشگری، تعداد جلسات هفته‌ای دو بار برگزار شد. در این پژوهش اجرای روان‌نمایشگری تربیتی مورد توجه بوده است. روان‌نمایشگری تربیتی در محیط‌های بازپروری و آموزشی با موفقیت بیشتری به کار برده می‌شود. در این مکانها تلاش می‌شود که از طریق شیوه‌های مختلف، اجرای روان‌نمایشگری به اصلاح مفاهیم و پندارهای روانی اجتماعی نادرست یا ناکافی کودکان و نوجوانان پرداخته شود و به آنها فرصت داده شود که خود به نقطه ضعفهای شخصیتی یا روابط اجتماعی خود پی ببرند (بهرامی، ۱۳۷۴). اجرای روان‌نمایشگری در هر جلسه شامل سه مرحله آمادگی، اجرا، و درون‌پردازی. تمرین رفتاری- مشارکت- اختتام بوده است که در این پژوهش بیشترین زمان صرف‌شده برای مرحله سوم یعنی تمرین رفتاری اختصاص داده شد که در قالب فنون روان‌نمایشگری (فروشگاه جادو^{۲۳}، فن صدلی یاور، فن آینه^{۲۴}، فن وارونگی نقش^{۲۵}، فن فرافکنی در آینده، فن خودبازنمایی و خود محقق‌سازی^{۲۶})، مواردی از جمله توجه به خصوصیات اعضای گروه، مهارت در برقراری رابطه با سایرین، مهارت در گوش دادن، همدلی کردن با اطرافیان، برقراری ارتباط کلامی و غیر کلامی با دیگران، شناخت احساسات خویش و کنترل بموقع آنها (کارتلج و میلبرن، ترجمه نظری‌نژاد، ۱۳۷۲)، و بالاخره صحبت کردن در جمع و خواندن انشاء تمرین شد.

ساختار جلسات روان‌نمایشگری عبارت بود از: جلسه اول. بیان هدفها و قوانین گروه و معرفی اعضاء و مشارکت اعضاء؛ جلسه دوم. بررسی احساسات و افکار اعضای گروه نسبت به جلسه قبل، سپس انتخاب شخص اول یا پروتاگونیست، و آماده کردن گروه با استفاده از فن صدلی یاور برای مراحل بعدی روان‌نمایشگری، بحث درباره مطلب اصلی تا جایی که مسئله برای گروه روشن شود و در پایان انجام فرایند مهم «پردازش» در جلسه سوم پس از گزینش هدایت و تشویق شخص اول به سمت صحنه توسط کارگردان و تشویق مراجع برای نشان دادن مسئله‌اش به صورت عملی بر روی صحنه. از دیگر فنون اجرا شده و متناسب با موقعیت در این جلسه فنون زیر بود: فن خود بازنمایی. در این روش، شخص اول، ادراک خود از همه افراد واقعی و مؤثر در زندگی‌اش را به تصویر می‌کشد. فن تک‌گویی^{۲۷}. فن تک‌گویی یکی دیگر از فنون مؤثر در روان‌نمایشگری است. در این روش، شخص اندیشه‌ها و احساسهای خود را با صدای بلند و در وسط صحنه بیان می‌کند. وارونگی نقش. وارونگی یا چرخش نقش، روشی است که بر اساس آن شخص الف در

نقش شخص ب ایفای نقش می‌کند و شخص ب نقش فرد الف را می‌پذیرد. فن آینه، فن آینه هنگامی به کار می‌رود که خود شخص قادر نیست عملکرد خود را به نمایش بگذارد و به همین دلیل نقش او را یک من یاور به عهده می‌گیرد. توضیح درباره مهارت‌های کلامی و غیر کلامی در مرحله سوم (درون‌پردازی) روان‌نمایشگری و بیان تجارب عاطفی و شناختی اعضای گروه در مورد نمایش (مشارکت). جلسه چهارم. تکرار محتوای جلسه سوم و تمرین گوش دادن و سؤال کردن و انعکاس و مشارکت. از جلسه پنجم به بعد، محتوای جلسات روان‌نمایشگری با تأکید بر مرحله سوم (درون‌پردازی) بود. جلسه پنجم. گفت‌وگو درباره مشکلات اعضا در زمینه روابط اجتماعی و نحوه آشنا شدن با یک فرد غریبه و ایفای نقش با استفاده از فنون روان‌نمایشگری (فن آینه، فن وارونگی نقش، فن فراقکنی در آینده) و مشارکت. جلسه ششم. بحث درباره شناسایی حقوق خود و نحوه برخورد و ارتباط با اطرافیان و مشارکت اعضا. جلسه هفتم. تمرین نحوه ابراز وجود و شناسایی نقاط ضعف و صحبت در جمع و مشارکت اعضا. جلسه هشتم. تمرین در باره نحوه سؤال کردن و کنترل خشم و مشارکت. جلسه نهم. گفت‌وگو درباره تأثیر افکار شخصی در تخریب روابط اجتماعی و مشارکت. جلسه دهم. مرور کلی مطالب گذشته و انجام تمرین‌های مختلف رفتاری و تأکید بر ادامه تمرینات جلسات قبل و ختم جلسه.

پس از پایان جلسات روان‌نمایشگری از اعضای گروه آزمایش و کنترل، پس‌آزمون با استفاده از مقیاس مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس کوپر اسمیت به‌عمل آمد. لازم به ذکر است که در این مطالعه، روان‌نمایشگری متغیر مستقل و مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس متغیرهای وابسته بوده‌اند. در ضمن متغیرهایی چون سن، دوره و پایه تحصیلی مورد کنترل قرار گرفته است.

یافته‌ها

فرضیه اول تحقیق این بود که روان‌نمایشگری بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان نارساخوان مؤثر است. نتایج موجود در ردیف‌های ۱ و ۲ جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که تفاضل مجموع نمرات آزمون مهارت‌های اجتماعی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه آزمایش و کنترل در سطح ۰/۰۵ معنی دار است؛ یعنی روان‌نمایشگری باعث افزایش مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان نارساخوان شده است؛ بنابراین فرضیه اول تأیید می‌شود.

فرضیه دوم مطالعه این بود که روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به خود در دانش‌آموزان نارساخوان مؤثر است. نتایج به‌دست آمده در ردیف ۳ جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که تفاضل

مجموع نمرات آزمون (رفتارهای مربوط به خود) در پیش‌آزمون - پس‌آزمون در دو گروه آزمایش و کنترل معنادار نیست؛ یعنی اجرای روان‌نمایشگری باعث بهبودی رفتارهای مربوط به خود در دانش‌آموزان نارساخوان نشده است؛ بنابراین فرضیه دوم رد می‌شود.

فرضیه سوم پیش‌بینی می‌کرد که روان‌نمایشگری بر رفتارهای میان‌فردی دانش‌آموزان نارساخوان مؤثر است. همان‌طور که در ردیف ۴ جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای میان‌فردی) در پیش‌آزمون و پس‌آزمون، در گروه آزمایش و کنترل در سطح ۰/۰۵ معنادار است؛ یعنی اجرای روان‌نمایشگری باعث بهبودی و افزایش رفتارهای میان‌فردی در دانش‌آموزان نارساخوان شده است؛ بنابراین فرضیه سوم تأیید می‌شود.

فرضیه چهارم نیز پیش‌بینی می‌کرد که روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به کار در دانش‌آموزان نارساخوان مؤثر است. این یافته نیز بر اساس نتایج موجود در ردیف ۵ جدول شماره ۱ تأیید می‌شود؛ یعنی تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای مربوط به کار) در پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه آزمایش و کنترل در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار است و نشان‌دهنده تأثیر روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به کار در دانش‌آموزان نارساخوان است؛ پس این فرضیه نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد.

فرضیه پنجم پیش‌بینی می‌کرد که روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به محیط در دانش‌آموزان نارساخوان مؤثر است.

نتیجه ارائه شده در ردیف ۶ جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که t به‌دست آمده از بررسی تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای مربوط به محیط) در پیش‌آزمون و پس‌آزمون هم در گروه آزمایش و هم در گروه کنترل معنادار نیست که این یافته‌ها نشانه عدم تأثیر روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به محیط در دانش‌آموزان است؛ بنابراین فرضیه پنجم مطالعه رد می‌شود.

فرضیه ششم مطالعه این بود که روان‌نمایشگری بر عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان مؤثر است. یافته‌های موجود در جدول شماره ۲ نشان می‌دهند که تفاضل مجموع نمرات آزمون عزت نفس در پیش‌آزمون - پس‌آزمون در میان دو گروه آزمایش و کنترل در سطح ۰/۰۰۱ به نفع گروه آزمایش معنادار است. همچنین مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه آزمایشی معنادار است اما این مقایسه در گروه کنترل معنادار نیست که نشان‌دهنده تأثیر معنادار روان‌نمایشگری در افزایش عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان است؛ بنابراین فرضیه شماره ۶ مطالعه تأیید می‌شود. (جدول ۲).

بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری بر بهبود بخشی.../۶۳۳

جدول ۱- مقایسه میانگین نمرات دو گروه آزمایش و کنترل در آزمون مهارت‌های اجتماعی و خرده آزمون‌های آن در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون

متغیر	گروه	M	sd	df	t	sig
تفاضل مجموع نمرات آزمون عزت نفس در پیش‌آزمون - پس‌آزمون	گروه آزمایش	۲/۹۴	۲/۱۵	۲۹	۳/۵۵	*** <۰/۰۰۱
	گروه کنترل	۰/۶۷	۱/۳۰			
مقایسه نمرات آزمون عزت نفس در پیش‌آزمون - پس‌آزمون در گروه آزمایش	پیش‌آزمون	۲۰/۹۴	۵/۲۰	۱۵	-۵/۴۹	** ۰/۰۰۳
	پس‌آزمون	۲۳/۸۸	۵/۴۳			
مقایسه نمرات آزمون عزت نفس در پیش‌آزمون - پس‌آزمون در گروه کنترل	پیش‌آزمون	۱۸/۷۴	۵/۶۸	۱۴	-۱/۰۰	۰/۲۱
	پس‌آزمون	۱۹/۴۰	۶/۳۸			

***P<0/001 **P<0/01 *P<0/05

جدول ۲- مقایسه میانگین نمرات آزمون عزت نفس در پیش‌آزمون و پس‌آزمون در دو گروه آزمایش و کنترل

ردیف	متغیر	گروه	M	sd	df	t	sig
۱	مجموع نمرات مؤلفه‌های آزمون مهارت‌های اجتماعی	پیش‌آزمون در گروه آزمایش	۱۴۴/۲۵	۳۹/۵۹	۲۹	۱/۰۸	۰/۲۹
		پیش‌آزمون در گروه کنترل	۱۳۱/۰۷	۲۶/۶۶			
		پس‌آزمون در گروه آزمایش	۱۵۹/۶۹	۳۱/۷۴	۲۹	۲/۰۹	* ۰/۰۴۸
		پس‌آزمون در گروه کنترل	۱۳۰/۸۷	۳۱/۰۸			
۲	تفاضل مجموع نمرات مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی در پیش‌آزمون - پس‌آزمون	گروه آزمایش	۸/۷۵	۱۳/۴۲	۲۹	۲/۱۹	* ۰/۰۳۷
		گروه کنترل	۰/۴۰	۶/۳۸			
۳	تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای مربوط به خود) در پیش‌آزمون - پس‌آزمون	گروه آزمایش	-۰/۴۴	۶/۲۲	۲۹	-۰/۸۰	۰/۴۳
		گروه کنترل	۱/۱۳	۴/۵۰			
۴	تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای میان فردی) در پیش‌آزمون - پس‌آزمون	گروه آزمایش	۳/۰۰	۷/۱۴	۲۹	۲/۴۰	* ۰/۰۲۳
		گروه کنترل	-۱/۷۴	۲/۸۲			
۵	تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای مربوط به کار) در پیش‌آزمون - پس‌آزمون	گروه آزمایش	۴/۵۰	۴/۰	۲۹	۲/۴۹	* ۰/۰۲۶
		گروه کنترل	۱/۴۰	۲/۸۰			
۶	تفاضل مجموع نمرات آزمون (رفتارهای مربوط به محیط) در پیش‌آزمون - پس‌آزمون	گروه آزمایش	۱/۶۹	۷/۹۴	۲۹	۰/۹۷	۰/۳۴
		گروه کنترل	-۰/۴۰	۲/۶۲			

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه نشان داد که تأثیر روان‌نمایشگری بر مهارت‌های اجتماعی و دو بعد از ابعاد چهارگانه آن (مهارت‌های میان‌فردی و رفتارهای مربوط به کار)، مثبت و معنادار است. اما درباره اثر روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به خود و رفتارهای مربوط به محیط، که از ابعاد آزمون مهارت‌های اجتماعی هستند، نتیجه معناداری به دست نیامد. نتایج به دست آمده از آزمون فرضیه‌های ۱، ۳ و ۴ با نتایج پژوهش‌های آژوریاگرا (۱۹۸۰ به نقل از دادستان، ۱۳۷۹)، شچمن (۱۹۹۳)، لینچ و چوسا (۱۹۹۶) به نقل از رفاهی، (۱۳۸۰)، یارمحمدیان و کمالی (۱۳۷۶)، هنلی (۱۹۹۸)، مایکل (۲۰۰۰)، رفاهی (۱۳۸۰)، وهامامسی (۲۰۰۲) همخوانی دارد.

در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت از آنجا که روان‌نمایشگری رویکرد اجتماعی دارد؛ بنابراین شرکت دادن کودکان نارساخوان در روان‌نمایشگری گروهی به عنوان وسیله آموزشی و یک طرح کمکی - پرورشی موجب تشویق و توسعه توانایی‌های فردی در قلمرو زندگی اجتماعی و مسئولیت‌پذیری در محیط زندگی می‌شود و فعالیت‌های اجتماعی و حضور و شرکت آنان در مسئولیت‌پذیری و تقسیم کار و همکاری و تعاون در صحنه نمایش را موجب می‌شود. همچنین با توجه به این مسئله که مهم‌ترین وجه تمایز روان‌نمایشگری نسبت به سایر روش‌های درمانگری در عملی و اجرایی بودن آن است و با توجه با اینکه ۹۰٪ از اطلاعات از طریق صحبت کردن و عمل کردن به حافظه سپرده می‌شود (گیبلین، ترجمه صاحبی، ۱۳۸۰)، بنابراین آموزش‌هایی که در خلال جلسات روان‌نمایشگری داده می‌شود بیشتر ماندگار می‌شود و همین سازوکار باعث نگهداری و تقویت رفتارهای آموخته شده در اجتماع می‌شود. اما در تبیین این مسئله که چرا اثر روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به خود و رفتارهای مربوط به محیط معنادار نبوده است، باید گفت که رفتارهای مربوط به خود و محیط از جمله متغیرهایی هستند که نیاز به زمان بیشتری جهت تغییر دارند؛ علاوه بر این رفتارهای مربوط به خود جزء صفات شخصیتی به حساب می‌آید و همان‌طور که می‌دانیم تغییر در صفات شخصیتی بسیار سخت و زمان‌بر است. همچنین رفتارهای مربوط به محیط از جمله رفتارهایی هستند که نیاز به تقویت بیرونی دارند و این نکته مسجل شده است که لازمه نگهداری و دوام این گونه رفتارها تقویت بیرونی در فاصله زمانی زیاد و فراتر از زمان مورد نیاز برای یک کار آزمایشی است لذا دست یافتن به چنین نتیجه‌ای در فاصله زمانی محدود آموزش، چندان دور از انتظار نیست. البته این نکته نیز باید اضافه شود که

رفتارهای مربوط به خود و رفتارهای مربوط به محیط از جمله رفتارهایی هستند که در مقایسه با رفتارهای میان فردی و رفتارهای مربوط به کار، به میزان کمتری احتمال تقویت شدن را دارند. همچنین نتایج مطالعه نشان داد که تأثیر روان‌نمایشگری بر عزت نفس مثبت و معنادار است؛ یعنی اجرای روان‌نمایشگری عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان را افزایش می‌دهد. نتایج به‌دست آمده از آزمون فرضیه ۵ با پژوهش‌های آژوریاگرا (۱۹۸۰) به نقل از دادستان، (۱۳۷۹)، لینچ و چوسا (۱۹۹۶) به نقل از رفاهی، (۱۳۸۰)، سرداری‌پور (۱۳۷۷)، بوری و همکاران (۲۰۰۱)، و رفاهی (۱۳۸۰)، همخوانی دارد.

شاید بتوان علت تأثیر روان‌نمایشگری بر عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان را چنین تبیین کرد که شرکت دادن کودکان نارساخوان در فعالیتهای گروهی روان‌نمایشگری به عنوان وسیله آموزشی و یک طرح کمکی - پرورشی موجب تشویق و توسعه تواناییهای فردی در قلمرو زندگی فردی - اجتماعی و مسئولیت‌پذیری در محیط زندگی می‌شود و باعث فعالیتهای اجتماعی و حضور و شرکت آنان در مسئولیت‌پذیری و تقسیم کار و همکاری و تعاون در صحنه نمایش می‌شود. همچنین با توجه به اینکه بین مهارتهای اجتماعی و عزت نفس رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد و در تحقیقات گوناگون از جمله تحقیق حاضر این رابطه تأیید شده است؛ بنابراین همزمان با آموزش مهارتهای اجتماعی، عزت نفس نیز بالا می‌رود و در عین حال به‌علت ایفای نقش، احساس لذت و آرامش می‌کنند و با استفاده از حرکات و تبدیل به عمل‌سازی احساسات، خشمها، پرخاشگریهای در قالب متن به شکل معقولی نشان داده می‌شود. همچنین توجه کردن به کودک و خواستههایش و برآورده کردن این نیازها به صورت نمادین در روان‌نمایشگری، تشویق کودک برای خودبازنمایی و بیان خود، فرافکنی در آینده و شناخت و آگاهی بر تواناییهای خود از دیگر عوامل مؤثر بر عزت نفس است.

با توجه به نتایج مطالعه پیشنهاد می‌شود که اولاً برای افزایش مهارتهای اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان از روش روان‌نمایشگری استفاده شود؛ ثانیاً کارآمدی روان‌نمایشگری بر روی دیگر مؤلفه‌های روان‌شناختی بالاخص همدلی و جرأت‌ورزی دانش‌آموزان نارساخوان مورد بررسی قرار گیرد؛ ثالثاً کارآمدی روان‌نمایشگری بر روی شاخه‌های دیگر اختلالات یادگیری بررسی شود؛ رابعاً تفاوت دانش‌آموزان نارساخوان از نظر میزان تأثیرپذیری از روش روان‌نمایشگری بررسی شود و نهایت اینکه روان‌نمایشگری با دیگر روشهای گروه‌درمانی در دانش‌آموزان نارساخوان مقایسه شود.

همچنین پیشنهاد می‌شود در اجرای فنون روان‌نمایشگری به‌ویژه فن جفت، از من‌های یاور آموزش دیده استفاده شود و برنامه‌ای مدون برای اجرای روان‌نمایشگری در سطح مدارس و مراکز برای کودکان دچار اختلالات یادگیری در دستورالعمل کار مراکز مشاوره قرار داده شود. در اجرای این پژوهش، پژوهشگران مانند هر تحقیق دیگری با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده‌اند. از جمله این محدودیتها می‌توان به کمبود امکانات مدارس مانند آمفی تئاتر، سن، سندلیهای مخصوص، نوردهی و ... جهت برگزاری جلسات روان‌نمایشگری و عدم دسترسی به من‌های یاور آموزش‌دیده اشاره کرد.

یادداشتها

- 1) dyslexia
- 2) Fox, C. L.
- 3) Roberts & Zubrick
- 4) Gorman
- 5) Cornwall, A., & Bawden, H. N.
- 6) Hiebert, Wong, Hunter
- 7) Sabornie, E. J.
- 8) LaGreca, A. M.
- 9) self esteem
- 10) Kloomok & Cosden
- 11) Kershner, J. R.
- 12) Psychodrama Learning Disabilities
- 13) Sociodrama
- 14) Moreno
- 15) Blatner
- 16) very special arts
- 17) Hamamci
- 18) Mind Reading
- 19) Boury, Treadwell. Kumar
- 20) Michael
- 21) Stephens Social Behavior Assessment (SBA)
- 22) Cooper Smith Self-Esteem
- 23) Magic Shop
- 24) Mirror Technique
- 25) Role reversal
- 26) Self Realization
- 27) Soliloquy

منابع

- بلاتنر، آدام (۱۹۹۶). درون‌پردازی؛ روان‌درمانی با شیوه‌های نمایشی (تئاتر درمانی). مترجمان حسن حق‌شناس و حمید اشکانی (۱۳۸۳). تهران: انتشارات رشد.
- بهرامی، هادی (۱۳۷۴). تأثیر ایفای نقش در خود‌شناسی، درک روابط اجتماعی و بهداشت روانی کودکان و نوجوانان. مجموعه مقالات سمینار «بهداشت روانی کودکان و نوجوانان» شیراز، ۱۳۷۲.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۳). روشهای افزایش عزت نفس در کودکان و نوجوانان. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- تلخایی، محمود (۱۳۸۱). سنجش میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان و عوامل مؤثر بر آن، پایه پنجم ابتدایی. استان زنجان: پژوهشکده تعلیم و تربیت.

بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری بر بهبود بخشی.../۶۳۷

دادستان، پریخ (۱۳۷۹). «اختلالهای زبان، روشهای تشخیص و بازپروری» روان‌شناسی مرضی تحولی. تهران: انتشارات سمت.

دلاور، علی (۱۳۸۳). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: انتشارات رشد.
رجبی، سوران (۱۳۸۴). اعتباریابی آزمون عزت نفس روزنبرگ بر روی نمونه‌ای از دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی. اردبیل: دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

رفاهی، ژاله (۱۳۸۰). «گزارشی از کار موردی مشاوره در مرکز مشکلات ویژه یادگیری شهر شیراز». نشریه تعلیم و تربیت استثنایی. شماره ۳ ص ۳۵-۴۳.

سرداری‌پور، مسلم (۱۳۷۷). بررسی تأثیر اجرای نمایش روانی گروهی بر میزان اعتماد به نفس بیماران اسکیزوفرنیک مزمن بستری در مرکز روانپزشکی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
فتحی، طاهر (۱۳۸۰). پسیکودرام تهران: انتشارات سپند هنر.

کارتلیج، جی و میلیرن (۱۹۸۶). آموزش مهارتهای اجتماعی به کودکان، ترجمه محمد حسین نظری نژاد (۱۳۷۲). مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

کوری، جerald؛ کوری، ماریان. شنیدر؛ کالانان، پاتریک؛ راسل، مایکل (۱۹۹۴). فنون مشاوره و روان‌درمانی گروهی، ترجمه باقر ثنائی (۱۳۷۷). تهران: انتشارات بعثت.

گورمن، جین. چنگ (۲۰۰۱). اختلالات هیجانی و ناتوانی‌های یادگیری در کلاسهای ابتدایی، ترجمه محمد نریمانی و ناصر نورانی دگرماندرق (۱۳۸۲). اردبیل: نیک‌آموز.

گیلین، لس (۱۳۸۰). مهارتهای ارتباطی. جزوه منتشر نشده. مترجم: علی صاحبی. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
نریمانی، محمد و آقاجانی، سیف. ا. (۱۳۸۳). اختلالات یادگیری. اردبیل: انتشارات باغ رضوان.

نریمانی، محمد و رجبی، سوران (۱۳۸۴). «بررسی شیوع و علل اختلالات یادگیری در دانش‌آموزان دوره ابتدایی استان اردبیل». پژوهش در حیطه کودکان استثنایی. سال پنجم، شماره ۳، ص ۲۵۲-۲۳۱.

نیسی، عبدالکاظم (۱۳۵۸). تأثیر عزت نفس بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی. رساله کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

هالاها، دانیل بی و کافمن، جیمز ام (۱۳۸۱). کودکان استثنایی، مقدمه ای بر آموزش‌های ویژه، ترجمه مجتبی جوادیان. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

یارمحمدیان، محمد حسین و کمالی، عاتکه (۱۳۷۶). بررسی کارآمدی پسیکودرام به روش پانتومیم در الگوگیری مهارتهای اجتماعی در کودکان پیش دبستانی (۵-۶ ساله). بانک اطلاعات مرکزی ایران.

- Blatner, A. (2003).** "An interview with Adam Blatner about psychodrama". *North American Journal of Psychology*, vol. 5, no. 1, 137-146.
- Boury, M; Treadwell, T; Kumar, V.K. (2001).** *Integrating psychodrama and Cognitive therapy- an Expletory Study*. West Hester University. 13-37
- Cornwall, A., & Bawden, H. N. (1992).** "Reading disabilities and aggression: A critical review". *Journal of Learning Disabilities*, 25 (5), 281-288.
- Hamamci, Z. (2002).** "The effect of integrating psychodrama and cognitive behavioral therapy on reducing cognitive distortions in interpersonal relationships". *JGPPS*. Spring, vol, 28; p 3-13.
- Hanley, P., & Durlak, J. A. (1998).** "Changing self-esteem in children and adolescents. A meta- analytic review". *Journal of Cclinical Child Psychology*, 27(4), 423-433.
- Hiebert, B., Wong, B., Hunter, M. (1982).** "Affective influences on learning disabled adolescents". *Learning Disability Quarterly*, 5 (4). 334-343.
- Kershner, J. R. (1990).** "Self- Concept and IQ as predictors of remedial success in children with learning disabilities". *Journal of Learning Disabilities*, 23(6), 368-374.
- Kloomok, S. & Cosden, M. (1994).** "Self- concept in children with learning disabilities. The relationship between global self-concept, academic discounting, nonacademic self-concept and perceived social support". *Learning Disability Quarterly*, 17, 140-153.
- LaGreca, A. M. (1981).** "Social behavior and social perception in learning disabled children: A review with implications for social skills training." *Journal of pediatric psychology*, 6, 359-416.
- Micheal, B. (2000).** "Drama, masculinity, and violence". *Research in Drama Education*, 5, 9-22.
- Sabornie, E. J. (1994).** "Social-affective characteristics in early adolescents identified as learning disabled and nondisabled". *Learning Disability Quarterly*, 17 (4), 268-279.
- Shechtman, Z. (1993).** "Group psychotherapy for the enhancement of intimate friendship and self esteem among troubled elementary- school children": *Journal of Social and Personal Relationships*, vol. 10(4) 483-494.

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

تازه های آموزش
آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

تازه های آموزش
روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

تازه های آموزش
آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران